

**Ingliz va o'zbek tillarida elliptik strukturalarning shakllanish
xususiyatlari**

Qarshi davlat universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz tili) yo'nalishi

022-54- guruh talabasi

Abdurahmonova Nargis Olimjon qizi

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida elliptik tuzilmalar sintaktik va stilistik hodisa sifatida ko'rib chiqilib, elliptik tuzilmalar shakllanishining sintaktik jihatlari, tasnifi va lisoniy xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Fikrlar bir qancha aniq misollar va ularning ma'nolarini muhokama qilish orqali isbotlangan. Sintaktik tuzilmalarni tahlil qilish bir qator lug'atlar va internet resurslariga asoslanadi.*

Kalit so'zlar: *Ellipsis, nominal ellipsis, og'zaki ellipsis, klauzal ellipsis.*

**Особенности образования эллиптических структур в английском
и узбекском языках.**

Каршинский государственный университет

Филология и преподавание языков (английский).

Студент группы 022-54

Абдурахманова Наргис Олимжон кизи

АННОТАЦИЯ: *В данной статье эллиптические конструкции в английском и узбекском языках рассматриваются как синтаксические и стилистические явления, проводится сравнительный анализ синтаксических аспектов, классификации и языковых особенностей образования эллиптических структур. Идеи были подтверждены обсуждением ряда конкретных примеров и их значений. Анализ синтаксических структур основан на ряде словарей и интернет-ресурсов.*

Ключевые слова: *Эллипсис, именной эллипсис, глагольный эллипсис, клаузуальный эллипсис.*

Features of formation of elliptical structures in English and Uzbek languages

Karshi State University

Philology and language teaching (English).

Student of group 022-54

Abdurahmonova Nargis Olimjon qizi

ABSTRACT: *This paper examines elliptical structures in English and Uzbek as syntactic and stylistic phenomena, and comparatively analyzes the syntactic aspects, classification, and linguistic features of the formation of elliptical structures. The ideas have been proven by discussing a number of specific examples and their meanings. The analysis of syntactic structures is based on a number of dictionaries and Internet resources.*

Key words: *Ellipsis, nominal ellipsis, verbal ellipsis, clausal ellipsis.*

KIRISH

Tilning mukammal va ravon o'zini tutishi barcha gaplarning to'liq bo'lishini talab qilmaydi. Gaplarning to'liqligi va mukammalligi sintaktik nuqtai nazardan muhim bo'lishi mumkin, lekin muloqotda gap bo'laklarini ham tashlab qo'yishimiz mumkin, chunki biz nutq davomida ongimiz orqali bo'shliqlarni avtomatik ravishda to'ldirish imkoniyatiga egamiz. Gapning grammatik jihatdan to'liqligi uchun zarur bo'lgan so'z, ibora yoki butun gapning qoldirilishi ellipsis hisoblanadi.

Fenomenellipsis deyarli barcha dunyo til tizimlarida kuzatiladi. Chunki muloqot jarayonida turli lingvistik va ekstralingvistik omillar ta'sirida vaqt, kuch va so'zlarni tejash zaruriyatini his qilamiz. Shuning uchun biz ellipsga ruxsat beramiz, elliptik tuzilmalardan foydalanamiz, buni sezmasdan. Shuning uchun ellipsda shaklsiz ma'no borligini aytishimiz mumkin. Bizga ma'lumki, bu hodisa

asosan nutqning og'zaki va yozma shakllarida namoyon bo'ladi, chunki u nutqiy uslubga xosdir. Ellipsis deyarli har bir matnda ma'lum darajada mavjud bo'lib, ma'lumotni yashirin uzatishning samarali sintaktik vositalaridan biridir. Ellipsis hodisasi tilning bir necha darajalariga mansub bo'lib, tilda turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Elliptik strukturalar, til o'rganish jarayonida tushunchalarni o'rgatish uchun juda muhim bo'lgan qisqacha qurilmalar hisoblanadi. Bu strukturalar, tilni o'rganuvchilar o'rtasida ma'lum bir mavzuga yo'naltirish, tushunchalarni o'rganishni yengillashtirish uchun amalga oshiriladi. Ingliz va o'zbek tillarida elliptik strukturalarning shakllanish xususiyatlari quyidagicha bo'lishi mumkin:

1. Boshlang'ich savol yoki taqriz: Elliptik struktura boshlang'ich savol yoki taqriz bilan boshlanadi. Bu, odamlarni mazmuni boshqarish uchun ma'lum bir fikrga yo'naltirishni ta'minlashda yaxshi xizmat qiladi. Misol uchun:

- Ingliz tilida: "What are the main causes of climate change?"
- O'zbek tilida: "Iqlim o'zgarishining asosiy sabablari nima?"

2. Asosiy fikr (yoki javob): Keyinchalik keladigan qisimda, asosiy fikr yoki javob keladi. Bu qisimda muallif, boshlang'ich savol yoki taqrizga javob beradi. Misol uchun:

- Ingliz tilida: "The main causes of climate change include human activities, deforestation, and industrial emissions."
- O'zbek tilida: "Iklim o'zgarishining asosiy sabablari odamlarning faoliyatlari, meva qirralari va sanoat emislari kiritishlari orasida joylashadi."

3. Tafsilotlar va misollar: Keyinroq keladigan qisimda, asosiy fikrni ta'minlash uchun qo'shimcha tafsilotlar va misollar keltiriladi. Bu, muallifning fikrini aniqlash va tushunchalarni mustahkam qilish uchun muhimdir. Misol uchun:

- Ingliz tilida: "For instance, the burning of fossil fuels contributes significantly to the increase in greenhouse gas emissions, leading to global warming."
- O'zbek tilida: "Misol uchun, qog'oz ichaklarini yonishi issiqxona gazlarining emisiyasini kattagina oshiradi, bu esa jahon isitishiga olib keladi."

4. Qiyoslash va mustahkamlash: Bu qisimda, muallif ta'kidlaydi va o'z fikrini qo'llab-quvvatlash uchun qiyoslash va mustahkamlashlar qo'llanadi. Misol uchun:

- Ingliz tilida: "In comparison to natural factors, human activities play a more significant role in the current climate change trends."

- O'zbek tilida: "Tabiiy sabablarga nisbatan, joriy iqlim o'zgarish tendensiyalarida odamlarning faoliyatlari katta ahamiyatga ega."

5. Yakuniy qaror yoki natijalar: So'ngra keladigan qismi o'z ichiga oladi, joriy fikrni mustahkamlaydi va qaror yoki natijaga yetishadi. Misol uchun:

- Ingliz tilida: "In conclusion, addressing human-induced climate change requires global cooperation and sustainable practices to reduce our carbon footprint."

- O'zbek tilida: "Xulosa qilib, odamlar tomonidan yaratilgan iklim o'zgarishi bilan bog'liq muammo, katta hamkorlik va ichki qadamli amallar orqali hal qilinishi kerak."

Bu tushunchalar, ingliz va o'zbek tillarida elliptik strukturalarning umumiy xususiyatlarini ifodalaydi. Bu shaklda yozilgan matnlar, o'qituvchilar va o'rganuvchilar uchun tushunchalar va fikrlarini o'rgatishda yordamchi bo'lishi mumkin.

Ushbu maqlada biz ingliz va o'zbek tillarida elliptik tuzilmalarni sintaktik va stilistik jihatdan tahlil qilamiz, shuningdek, ularning stilistik jihatlari, tasnifi, elliptik tuzilmalarning shakllanishining lingvistik jihatlari tadqiq qilamiz.

Tilshunoslar tomonidan e'tirof etilgan ko'plab ellips turlari mavjud, ammo tadqiqotning ushbu sohasida yakdillik yo'qligi sababli elliptik tuzilmalar uchun yagona tasniflash tizimi mavjud emas. Ushbu tadqiqotning adabiyot sharhi eng dolzarb nashr etilgan nazariyalarni taqdim etishga intiladi. Qadim zamonlardan hozirgi kungacha ko'plab olimlar ellips bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borishgan. Jeroen van Craenenbroeck va Tanja Temmerman, Crystal, Yartseva, McCarthy va boshqalar kabi. Ellips bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borgan Jeroen van Craenenbroec, Tanja Temmerman va Crystal ham qo'llanmalar ishlab chiqqan. Shunday qilib, Makkarti ellips turlarini o'rganib, ularni uch guruhga

ajratdi. O'zbek tilidagi ellipsis hodisasi haqidagi nazariyalar ham ko'plab olimlar tomonidan keltirilgan.

O'zbek tilida F.Ibragimova tovush yoki bo'g'inning tushishi fonetik hodisa bo'lib, ellips bilan hech qanday aloqasi yo'q, deb hisoblaydi. N.M.Mahmudov o'z tadqiqotida ellipsisga sintaktik, stilistik va lingvopoetik hodisa sifatida ta'rif beradi, chunki u notiq yoki yozuvchi tomonidan ma'lum uslubiy, lingvistik va she'riy maqsadlarda ongli ravishda qo'llaniladi. Hatto o'zbek olimlaridan biri Fitrat ham o'z asarlarida ellips hodisasi haqidagi nazariyalarni keltiradi.

Muammoni o'rganish davomida biz Shalom Lappin, Elabbas Benmamoun, IR Galperin, Sigalning fikrlarini umumlashtirgan holda xulosalar chiqardik. K.Y., Zimnuxova Svetlana, Mahmudov va boshqa bir qator tadqiqotchilar. Fikrlarimiz bir qancha aniq misollar va ularning mazmun-mohiyatini tahlil qilish orqali o'z isbotini topdi.

Muayyan tilda elliptik konstruksiyalarning implikasiyasining sabablari tejamkorlik, gapning alohida qismiga urg'u berish va uslub masalasi bo'lishi mumkin og'zaki nutq jarayonida ellipsisga yo'l qo'yish sabablarini o'rganish jarayonida. aloqa, biz jumladan so'z yoki iboralarni tashlab qo'yadigan xulosaga keldik, chunki ularni ishlatishning hojati yo'q. Buning sababi, tushirib qoldirilgan qismi nutqimizda ilgari qo'llangan. Biz ularni tashlab yuboramiz, chunki biz ularni takrorlashni yoki ikkinchi marta ishlatishni xohlamaymiz.

Yuqoridagi ta'riflarga asoslanib, ta'riflarni bir nechta misollar bilan ko'rib chiqamiz: "U qachon qaytib keladi?" "Seshanba". Bu gapdagi "seshanba" iborasi "Soat nechada ketasiz?" degan savolga qisqa javobdir. – "Sakkiz atrofida" bu gapdagi "Men ketaman" ko'chma gapida ko'makchi so'z va fe'l ko'chma chiziq ekanligini ko'rishingiz mumkin. Biz bunday qisqa gaplarni nutqimizda ko'p ishlatamiz. Ushbu gapda "U qaytib keladi" qismi. on" so'zi so'zlovchi tomonidan ongli ravishda tushib qolgan, chunki bu tushib qolgan qism suhbatdosh tomonidan allaqachon aytilgan. Shuning uchun tushib qolgan qism so'zlovchiga ma'lum vatinglovchi, chunki so'zlovchi va tinglovchi bir xil makon va zamonda bo'lib, tushib qolgan qismi ikkalasiga ham ma'lum. "Yaxshi ob-havo, shunday

emasmi?". Quyidagi misolda tashlab qo'yilgan "Bu" qismi keyinroq eslatib o'tilgan. Ammo bu safar ma'ruzachining o'zi bu qismni keyinroq ishlatishini anglaganligi sababli, ongli ravishda bu qismni tashlamoqda. Bundan xulosa qilishimiz mumkinki, suhbat ishtirokchilaridan qat'i nazar, kontekstda avvalroq yoki keyinroq aytilishi mumkin bo'lgan qismlar qoldirilishi mumkin.

Yuqorida aytib o'tilganidek, ellips turli shakllarda paydo bo'ladi. ya'ni turli gap bo'laklariga xos bo'lgan so'zlar tushib qolishi mumkin. Shu munosabat bilan MakKet ellipsning uch turini aniqlaydi, ular quyidagilardan iborat: nominal ellipsis, og'zaki ellipsis, klauzal ellipsis.

Nominal ellipsis ko'pincha otning bosh so'zini olib tashlashni o'z ichiga oladi, masalan: A: Qo'shiqni eshitishni xohlaysizmi? Men yana o'n ikkitasini bilaman. Ushbu turdagi jumlar uchun u nominal ellipsisga o'xshaydi, chunki "qo'shiqlar" so'zi otning bosh so'zini tashlab yuborishni o'z ichiga oladi. Yana bir misol: men to'liq ish qildim, Jon ham qildi. Ushbu jumla ikkinchi mustaqil banddan "to'liq ish"otini olib tashlaydi. Biz Yuhanning "qilgan" ishi "to'liq ish" ekanligini tushunamiz va bu so'zlarni o'chirish bu tushunchani kamaytirmaydi.

og'zaki guruh ichidagi ellips ko'proq muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. og'zaki guruhli ellipsisning ikkita juda keng tarqalgan turi Tomas Mak Ketida ta'kidlaganidek, ular aks-sado va yordamchi kontrastdir. Echoing og'zaki guruhdagi elementni takrorlaydi va qarama-qarshilik ko'makchining o'zgarishidir, misollar uchun: Echoing og'zaki guruhdagi elementni takrorlaydi. Keling, quyidagi misolni ko'rib chiqaylik:

Javob: Kimdir birornarsa sotib oladimi? B: Sara qiladi. o'ylaymanki.

Ushbu turdagi jumlar uchun u og'zaki ellipsisga o'xshaydi, chunki u "iroda" so'zining og'zaki guruhidagi elementni takrorlaydi. Shunday qilib, yana bir misol: "Men ovqat va Aziza mevasini yedim" "otdi" fe'li faqat bir marta paydo bo'ladi, lekin u "men" va "Aziza"ni bildiradi. Azizada fe'l faqat ma'noda ifodalangan. Bundan tashqari, "Sue atirgullar va Jeki zambaklar olib keldi." Bu og'zaki ellipsis, chunki "olib keldi" so'zi fe'lning qoldirilishini o'z ichiga oladi.

Klausal ellipsis bandni o'z ichiga oladi-elementlar qoldirilishi mumkin.

Ayniqsa, keng tarqalgan shakllar - mavzu-olmoshlar qoldirilishi (Doesn't. Umid qilaman. Kechirasiz, can't help you va hokazo).

Birinchi kuni besh milya, ikkinchi kuni sakkiz mil yugurdim. Bu misolda "men yugurdim" ellips qismi ham mavzu, ham fe'lni o'z ichiga olgan to'liq gapdir. "Biz restoranga bordik, lekin Jek bormadi." Biz bilamizki, Jek qilmagan narsa "restoranga borish" edi, lekin biz buni elliptik konstruktsiyaning bir qismi sifatida o'tkazib yuboramiz. Elliptik bo'lak tushib qolsa, gapning ma'nosi o'zgarmaydi. O'zbek va ingliz tillarida ellipsis hodisasi bir xil tarzda sodir bo'ladi, lekin ba'zi hollarda farqlarni ko'rishimiz mumkin. o'zbek tilshunosligi tarixida ellipsis hodisasi sintaktik tarkibda, hozirgi zamon terminologiyasida 1920-yillarga to'g'ri keladi. Fitrat, shuningdek, "o'tkazib yuborilgan gaplar" (to'liqsiz gaplar) gap bo'laklarining tushishi natijasida hosil bo'lishini ta'kidlaydi. o'zbek tilida ellipsis nutqida turli maqsadlarda (masalan, iqtisodiy talab asosida) uchraydi. odatda stilistik figura sifatida ishlatiladi. Masalan, olam quyosh bilan yorug` - odam ilm bilan degan o'zbek maqolidagi yorug` so'zi tushirib qo'yilgan ellipsisning go`zal namunasi.

Ingliz tilida bo'lgani kabi o'zbek tilida ham nominal ellipsis, og'zaki ellipsis, qo'shma ellipsisga mos keladigan ellipsning bir qancha misollarini ko'rishimiz mumkin. Masalan: "Yaxshilar ko'paysin, yomon qolmasin". Bu gapda "odam" so'zining elliptik ekanligini ko'rishimiz mumkin. Bu erda "odam" so'zi otga tegishli. "Universitetda o'qishni hohlaysizmi?" - "xohlayman". Bu misolda "Men universitetda o'qishni xoxlayman" iborasining elliptik ekanligini ko'rishimiz mumkin. Demak, "osmon quyosh bilan yorug` - odam ilm bilan" Bu misolda "yorug`" so'zi elliptik bo'lib, so'z sifatdosh turkumiga kiradi. Quyida elliptik konstruktsiyalarga misollar keltirilgan. Biz ulardan elliptik jummalarni ham, elliptik gaplarni ham tushunish uchun foydalanamiz.

XULOSALAR

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ingliz va o'zbek tillarida elliptik tuzilma hosil bo'lish xususiyatlari ixcham muloqotga moyilligini ko'rsatadi. Biroq, har bir tilning o'ziga xos sintaktik va semantik xususiyatlari til shakllanishiga xos bo'lgan

individual nuanslar va madaniy ta'sirlarni aks ettiruvchi elliptik konstruktsiyalarning o'ziga xos ifodalanishiga yordam beradi..Ingliz va o'zbek tillarida elliptik tuzilmalarning hosil bo'lishi o'ziga xos xususiyatlarni namoyon etadi, biroq ba'zi o'xshashliklarni aniqlash mumkin. Ingliz tilida elliptik tuzilmalar ko'pincha ortiqcha ma'lumotni o'tkazib yuborishni o'z ichiga oladi, bu esa yanada ixcham va suyuqlik ifodasini yaratadi. Ushbu lingvistik hodisa muloqotda aniqlik va samaradorlikni oshiradi.

Xuddi shunday, o'zbek tilida ham elliptik tuzilmalar axborotni qisqalik va aniqlik bilan yetkazishda rol o'ynaydi. Til ortiqcha elementlarni olib tashlash uchun ellipsisdan foydalanadi, bu esa yanada soddalashtirilgan va samarali ifoda vositalariga hissa qo'shadi. Ushbu xususiyat ma'lumotni samarali etkazish uchun tilni tejashning umumiy tendentsiyasiga mos keladi. Bunday umumiyliklarga qaramay, har bir tildagi elliptik konstruktsiyalarning o'ziga xos sintaktik va semantik tuslarida farqlar paydo bo'ladi. Ingliz tili ritorik ta'sir yoki so'zlashuv ohangini saqlab qolish uchun elliptik tuzilmalarga tayanishi mumkin, o'zbek tili esa pragmatik sabablarga ko'ra shunga o'xshash konstruktsiyalardan foydalanishi mumkin, masalan, asosiy ma'lumotlarni ta'kidlash yoki madaniy muloqot normalariga rioya qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kristal, D. Tilshunoslik va fonetika lug'ati 6-nashr. Blackwell nashriyoti, 2008 yil
2. Fitrat A. Tanlangan asarlar. IV jild. – Toshkent: Ma'naviyat, 2006.
3. Hojiyev A. Tilshunoslik atamalarining izohli lug'ati. – Toshkent: o'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002 y.
4. Ibragimova F. Ellipsni o'rganish tarixi haqida / Fan, ta'lim va amaliyot majmuasining dolzarb masalalari. Jizzax davlat pedagogika instituti professor-o'qituvchilari va iqtidorli talabalarining ilmiy maqolalari to'plami. – Toshkent: Fan va texnologiya. 2010 yil.

- 5.** IR Galperin “ENGLISH STYLISTICS” yangilangan versiyasi Jeroen van Craenenbroeck va Tanja Temmerman “The oxford Handbook of Ellipsis” oxford University Press, 2018 yil
- 6.** Lingvistik ensiklopedik lug'at / ed. VN Yartseva. SSSR Fanlar akademiyasi Tilshunoslik instituti. M.: Sov. ensiklopediya, 1990 yil.
- 7.** Maxmudov N.M. Ellipsis v uzbekskom yazyke: Avtoref. Disqand. filol.nauk. – T., 1977 yil.
- 8.** Makkarti, Maykl. (1991). Til o'qituvchilari uchun nutq tahlili. Nyu-York: Kembrij universiteti nashriyoti.